

ÇALIŞMA FAİZ ve PARA
HAKKINDA
GENEL TEORİ (1)

Yazan : John Maynard KEYNES
Çeviren : Prof. Dr. Akif ERGİNAY

---

(1) J.M. Keynes'in 1936 yılında neşrettiği «Çalışma, Faiz ve Para hakkında Genel Teori»si belli başlı medenî memleketlerin dillerine tercüme edilmiştir. İktisat alanında bir çığır açtığı artık kabul edilen bu eserin türkçeye de tercüme edilmesinin faydalı olacağını düşündüm. Eserin ağır bir dille yazılmış olması, güç ve ahşık olduğumuz mefhumlardan farklı ve yeni esaslara dayanması ve türkçe iktisat terimlerinin kifayetsiz bulunması, beni böyle bir tercüme mes'uliyeti karşısında tereddüde sevketti. Fakat Fakültemiz ilgili kürsü öğretim üyelerinin teşvik ve yardımları, tercümenin Fakülte dergisinde kısım kısım neşrinin mümkün olması, bu tereddüdümü izale etti.

Tercümede, aslına sadık kalmağa çalıştım; ancak bazı hallerde türkçeye ve mânaya uygun düşecek şekilleri tercih ettim; fransızca ve italyanca tercümelerinden de geniş ölçüde faydalandım.

Bununla beraber bu tercümenin tam ve mükemmel olduğunu iddia etmiyorum. Hangi tercüme, aslını bütün ruh ve mânasıyla aksettirebilir? Bu itibarla okuyucuların müsamaha göstereceklerini ümit ediyorum. Bu ümidim, tercümede zuhul görecek ve terimleri isabetli bulmayacak kimselerin, beni ikaz edecekleri ve kitap halinde muhtemel ikinci baskı için yardımlarını esirgemeyecekleri düşüncesiyle, kuvvet bulmaktadır (M.N.)

K İ T A P I

G İ R İ Ş

B Ö L Ü M I

G E N E L T E O R İ

Bu kitaba, **genel** kelimesinin önemini belirtmek üzere **çalışma, faiz ve para hakkında Genel Teori (x)** ismini verdim. Böyle bir ismin verilmesinden maksat, kendi delillerimizin ve vardığımız neticelerin mahiyeti ile, **klâsik** (1) teorinin mahiyeti arasındaki tezdaki meydana çıkarmaktır; bizim yetişmemize de temel teşkil etmiş olan klâsik teori, gerek tatbikat gerekse doktrin sahasında, son yüz-yılı içinde olduğu kadar, bugünkü nesilde de devlet adamları ve akademik muhitin ekonomi düşüncesine hakim olmuştur. Biz klâsik teorinin temel faraziyelerinin (postulates) genel hale değil, yalnız ve ancak hususi bir hale tatbik edilebileceğini isbat edeceğiz; zira bu teorinin tasavvur ettiği hal, mühtemel muvazene hallerinin en sonuncusunu teşkil etmektedir. Üstelik bu teorinin tatbik edildiği hususî hal'in vasıfları, içinde yaşadığımız ekonomik cemiyetin vasıflarından başka şeylerdir; bu itibarla vardığı neticeleri tecrübeye müstenit hadiselere tatbik etmek istersek, bu nazariyenin öğrettiği şeyler aldatıcı ve çok zararlı olur.

---

(1) «Klâsik ekonomistler» tâbiri, Ricardo, James Mill ve bunların seleflerini, yani Ricardo'nun ekonomisiyle en yüksek mertebesine erişmiş olan nazariyenin kurucularını ifade etmek için Marx tarafından icat edilmiştir. Ben, bir yanlışlık yapmış olmak tehlikesine rağmen, Ricardo'nun haleflerini ve meselâ Stuart Mill, Marshall, Edgeworth ve Profesör Pigou dahil olmak üzere, Ricardo'nun ekonomi nazariyesini kabul ve islâh eden iktisatçıları «Klâsik mektep» içinde göstermeyi itiyat edindim.

(x) Employment kelimesi türkçede çalışma, çalıştırma, istihdam terimleriyle karşılanmaktadır. Milletlerarası anlaşmalara dair kanunlarımızla tasvip edilmiş statülerde bu terim çok def'a «çalışma» olarak yer aldığı için, biz de aynı terimi tercih ettik (M.N.)

B Ö L Ü M II

KLÂSİK EKONOMİNİN TEMEL FARAZİYELERİ

Kıymet ve istihsal teorisine ait eserlerin çoğunda bilhassa belli miktardaki kaynakların çeşitli kullanışlar arasında dağılışı ve her zaman bu miktar kaynağın

tamamile istihdam edileceği farzedilerek bu kaynaklara düşen paylarla onların hasıllarının nisbî kıymetlerini tayin eden şartlar tetkik edilmiştir (1.).

İstihdama elverişli kaynakların miktarı meselesi, yani çalıştırılabilir insan adedi, tabii servet ve biriktirilmiş sermaye miktarı da, bahis konusu eserlerde, tasvirî bir şekilde incelenmiştir. Fakat kullanılabilir kaynakların **fiilen istihdamını** tayin eden âmillerle ilgili nazari esaslar, nadiren derin bir tetkik mevzuu olmuştur. Şüphesiz bu nazari esasların hiç incelenmediğini söylemek abes olur; zira bunlar, istihdamın maruz kaldığı ve sık sık meydana gelen dalgalanmalara dair bütün münakaşaların mevzuunu teşkil etmişlerdir. Demek istiyorum ki, bu mevzu ihmal edilmemiştir; fakat bu husustaki temel nazariyenin o kadar basit ve açık olduğu düşünölmüştür ki, onu sadece zikretmek kâfi görölmüştür (2).

Basit ve açık olduğu farzedilen klâsik çalışma nazariyesi, kanaatımıza göre hemen hemen hiç münakaşa edilmeksizin iki faraziye istinat ettirilmiştir:

I — Ücret, işçinin marjinal verimine eşittir.

Bu demektir ki, çalışan bir kimsenin ücreti, işgücünün bir birim azaltılması halinde kaybedilecek hasılların kıymetine eşittir (böyle bir hasıla azalmasının neticesi olarak yapılması önlenmiş olan diğer masraflar hariç); şu kayitle ki bu eşitlik, muayyen prensiplere uygun olarak, rekabetin ve pazarların tam olması halinde bozulabilir.

II — Muayyen bir işgücünün istihdamı halinde ücretin faydası, bu miktar işgücünün marjinal zahmetine (disutility) eşittir.

Bu demektir ki istihdam edilen bir kimsenin reel ücreti (bizzat istihdam edilmekte olan kimseler bakımından) fiilen istihdam edilmekte olan bütün işgücü miktarını, emek pazarına cezbetmek için kifayet eden ücrettir; şu kayitle ki, münferit emek birimlerinin her biri için bu eşitlik, tıpkı ilk faraziyede olduğu gibi, rekabetin tam olmaması halinde istihdam edilebilecek birimlerin birleşmesi

(1) Bu şekil, Ricardo geleneğine uygun düşmektedir. Çünkü Ricardo, dağılımdan müstakil olarak nazara alınan millî gelir toplamına herhangi bir ehemmiyet atfetmeği açıkça reddetmektedir. Bunu yapmakla o, kendisine has nazariyenin mahiyetini doğru olarak tayin ve tesbit etmiş oluyordu. Fakat onun muakkipleri, daha az ileri görüşlü olarak, klâsik nazariyeyi servetin âmillerine dair münakaşalara hasrettiler. Ricardo'nun bu mevzuda Malthus'e 9 Ekim 1820 de yazdığı mektuba bakınız: «Sizce göre ekonomi, servetin mahiyet ve âmilleri hakkında bir tetkiktir. Ben ise ekonominin bilâkis sınıî istihsalın, bu istihsalın teşekkülüne iştirak eden sınıflar arasında dağılmasına müteallik bir tetkik olarak tarif edilmek lâzımgeldiğine kaniim. İstihsal edilen servetler miktarı hiçbir kamma bağlanamaz; fakat onların dağılışı hususunda tatminkâr kanunlar kurulabilir. Zaman geçtikçe ben, birinci şekil etüdüün boş ve ümit kırıcı olduğuna ve ikincinin ilmin hakikî mevzuunu teşkil ettiğine inanıyorum».

(2) Meselâ Prof. Pigou «Economics of Welfare» isimli kitabında (4'üncü baskı, s. 127)

neticesinde bozulabilir. Yukarıda zikredilen zahmet, bir insan veya bir grup insanı, kendileri için muayyen asgarî hadden az fayda sağlayacak bir ücreti kabul etmektense, çalışmaktan vazgeçiren herçeşit sebepleri ifade eder.

Bu faraziye «arızî» (Frictional) işsizlik diyebileceğimiz hali bertaraf etmez. Gerçekten, realist bir görüşle tefsir edilince, mezkûr faraziye çalışmanın devamlı olmasını engelleyen birçok intibak noksanlıklarının gözönünde bulundurulmasına müsaittir; böyle bir işsizlik, meselâ yanlış bir hesap yapılması veya talebin devamlı olmaması neticesinde hususi bir işe ayrılmış kaynakların nisbî miktarları arasında geçici muvazenesizlikler bulunmasından; yahut tahmin edilemeyen değişiklikler dolayısıyla hasil olan gecikmelerden; yahut ta, bir işten diğer birine geçilmesi sırasında muayyen bir zamanın geçmesi zaruretinden doğabilir; o şekilde ki, durgun olmayan bir cemiyette, istihdam edilebilecek bir kısım kaynaklar daima boş kalmaktadır. Klâsik nazariye arızî işsizlikten başka, bir işgücü biriminin kendi marjinal verimine tekabül eden istihsal hissesini ister kanundan, veya ictimâî âdetlerden, ister kollektif ücret bağılılığından, ister değişikliklere intibaktaki gecikmelerden ve nihayet isterse sadece insan mizacının inatçılığından doğan serbestçe veya cebri olarak reddetmesini ifade eden «iradî» işsizliği de kabul etmektedir. Fakat «arızî» işsizlik ve «iradî» işsizlik dışında hiçbir işsizliğe yer verilmemiştir. Klâsik faraziyeler bizim ilerde tayin ve tarif edeceğimiz bir üçüncü nev'i «gayri iradî» işsizlik imkânını kabul etmemektedir.

Yukarıdaki tahditleri gözönünde bulundurmak şartıyla, klâsik nazariyeye göre, kullanılan kaynaklar hacmi, iki faraziyeye uygun olarak tamamen tayin ve tesbit edilir. Bunlardan birincisi işgücü talep eğrisini, diğeri arz eğrisini meydana getirir; ve çalışma seviyesi, istihdam edilen işgücü miktarının marjinal veriminin, aynı işgücünün marjinal zahmetine eşit olduğu noktada teessüs eder.

Bütün bunlardan çıkarılacak neticeye göre, çalışma seviyesini yükseltmek için dört imkân vardır:

a) Arızî işsizliği azaltacak şekilde işletme teşkilâtını düzenlemek veya tahminleri isabetli yapmak;

b) İradî işsizliği azaltmak maksadiyle, çalışmaya hazır iş hacmini artırabilecek derecede olan ve reel ücret olarak ifade edilen işgücü marjinal zahmetini azaltmak;

şöyle demektedir: (İtalik harfleri biz koyduk) «Aksinin açıkça beyan edilmiş olması harfî, bütün bu mevzuda biz, maliklerinin arzusuna rağmen bazı kaynakların unumiyetle istihdam edilmemiş olması hadisesini dikkat nazarla almayıacağız. Böyle yapmakla *muhakemenin bünyesini değiştirmeksizin*, ızahatımızı basitleştiriyoruz». İşte Ricardo nasıl millî geliri bir bütün halinde tetkik etmeği açıkça reddetmiş ise, Prof. Pigou da, mevzuu tamamen millî gelir meselesi olan bir kitapta, aynı nazariyenin hem gayri iradî işsizlik halinde hem de tam çalışma halinde cari olduğunu iddia ve müdafaa ediyor.

c) İşçilerin kullandığı istihlâk eşyasını istihsal eden sanayide işgücünün marjinal verim nisbetini artırmak (veya Prof. Pigou'nun iyi ifade ettiği gibi, fiyatları, nominal ücretlerin faydasına tesir eden malların istihsalinde verimi arttırmak);

d) Veyahut ücret alanların dışında kalan sınıfların sarfiyatında, istihlâk mallarından diğer mallara doğru husule gelecek bir kayma ile birlikte, işçiler tarafından istihlâk edilmeyen malların fiyatlarında, işçilerin istihlâk ettikleri mallara nazaran bir artış olmak.

İşte bizim anladığımız kadar, Prof. Pigou'nun **İşsizlik Teorisi**'nin esası budur; ve bu, klâsiklerin çalışma nazariyesi hakkında mevcut yegâne etraflı izahıdır (1).

II

Halkın, cari ücret üzerinden istediği kadar iş bulmasının umumiyetle nadiren mümkün olduğu göz önünde bulundurulursa, yukarıda bahsi geçen iki faraziyenin muhtemel bütün işsizlik hallerini ihtiva edip etmediği sorulabilir. Zira işgücü talebinin artmasıyla, iş pazarında, mevcut nominal ücret karşılığında genel olarak daha fazla miktarda iş arzedildiğine artık kimse itiraz etmemektedir (2). Klâsik mektep bu vakıayı kendi ikinci faraziyesiyle telif etmektedir; şöyleki, eğer mevcut nominal ücret üzerinden çalışmak isteyen kimselerin hepsinin iş bulmalarından önce, bu ücret üzerinden yapılan bütün işgücü talebi tatmin edilmiş bulunuyorsa, bunun sebebi, daha düşük bir ücretle çalışmamak hususunda işçilerin açık veya zımnî müşterek bir iradesinin mevcudiyetidir; ve eğer bütün işçiler nominal ücretlerde bir indirme yapılmasına rıza gösterselerdi, o zaman iş gücü talebi daha fazla miktarda olurdu. Böyle bir durumda, zahiri görünüşe rağmen, bu şekildeki işsizlik aslında hiçte gayri iradî işsizlik olmayacak ve kollektif ücret anlaşmaları, ilh. neticesinde meydana gelen «iradî işsizlik» kategorisinde yer alacaktı.

Bu izahat, iki mülâhazayı ortaya koymaktadır: işçilerin reel ücretlerle nominal ücretler karşısında aldıkları fiilî durum ve harekete taallûk eden birinci mülâhazanın, nazarı büyük bir ehemmiyeti yoktur; buna mukabil ikincisi esasa taallûk etmektedir.

Bir an için, işçilerin cari seviyeden düşük bir ücretle çalışmak istemediklerini ve bu düşük ücret seviyesinde grevler veya sair sebeplerle, çalışmakta olan işçilerin bir kısmının iş piyasasından çekileceğini farz edelim. Bundan, mevcut reel

(1) Prof. Pigou'nun İşsizlik Nazariyesi, XIX'uncu bölümün Ek'inde daha tafsilâtle tetkik edilmiştir.

(2) Yukarıda 2'inci sayfada Prof. Pigou hakkındaki not'a bakınız.

Ücretler seviyesinin işgücünün marjinal zahmetini tam olarak ölçtüğü neticesi çıkarılabilir mi? Pek böyle olmasa gerektir.

Çünkü mevcut nominal ücretin azalması bir miktar işgücünün eksilmesini intaç ederse de, işçilerin kullandığı istihlâk eşyası fiyatlarının artması dolayısıyla reel ücretlerde meydana gelen azalmanın aynı neticeyi tevhit edeceği söylene-
mez. Diğer bir ifade ile denebilir ki, işçilerin istedikleri şey, muayyen bir hudut dahilinde, asgarî bir reel ücret değil, asgarî bir nominal ücrettir. Klâsik iktisatçılar zımnen, bu vakıanın kendi nazariyelerinde büyük bir değişiklik yapmadığını farz etmişlerdir. Çünkü, eğer reel ücretler, iş arzının bağlı olduğu tek mütehavvil değilse onların muhakemesi tamamen çöker ve o zaman efektif işgücünün ne miktar olacağı suali cevapsız kalır (1). Öyle görülüyor ki, bu iktisatçılar, kendi işgücü arzı eğrilerinin, fiyatların her def'a değişmesi halinde tamamen yer değiştirmemesi için, işgücü arzının münhasıran reel ücretin fonksiyonu olması lâzımgeldiğinin farkında değildirler. Bu itibarla onların metodu, kendi pek hususî farazyelerine bağlı olup, daha umumî durumlara intibak edemez.

Hiç şüphesiz, her günkü tatbikat bize gösteriyor ki, iş gücünün reel ücretlerden ziyade nominal ücretlere göre (muayyen bir hudut dahilinde) mukavemelere bağlı olduğu bir durum, basit bir ihtimal olması şöyle dursun, normal hâli teşkil etmektedir. İşçiler normal olarak, nominal ücretlerin indirilmesine mukavemet ettikleri halde, işçilerin kullandığı istihlâk eşyası fiyatlarının her artışı karşısında işlerini terk etmemektedirler. Bazan deniliyor ki, işçilerin, reel ücretlerin değil de, nominal ücretlerin azalmasına karşı mukavemet ettiklerini iddia etmek mantıksız olur. Aşağıda gösterilecek sebeplerden dolayı (s. 10) bu hal beki de görüldüğü kadar mantıksız değildir; ve, ileride de göstereceğimiz üzere, bunun böyle olması bir bahtiyarlıktır. Fakat mantıklı veya mantıksız olsun, tatbikat isbat ediyor ki, işçiler filyatta böyle hareket etmektedirler.

Bundan başka, bir iktisadî buhranın karakteristik vasfı olan işsizliğin, nominal ücretlerin azalmasını işçilerin kabul etmemesinden doğduğu hususundaki düşünce, hadiselerle açıkça teyit edilmemektedir. 1932 yılında Birleşik Devletlerdeki işsizliğin, işçilerin gerek nominal ücretlerin azalmasına şiddetle mukavemet göstermelerinden, gerekse iktisadî mekanizmanın kendilerine temin edebileceği miktardan daha fazla bir reel ücret elde etmek hususundaki ısrarlı taleplerinden doğmuş olacağını iddia etmek pek makul değildir. Gerek işçilerin talep ettiği asgarî reel ücretlerde, gerekse işin verimliliğinde ehemmiyetli değişiklikler olmadığı zamanlarda bile, iş hacminin büyük tahavvüller kaydettiği görülmüştür. İşçiler buhran zamanında, kalkınma zamanındakinden daha fazla müşkülpesent değildirler.

(1) Bu nokta XIX'uncu bölümün ek'inde teferruatlı bir şekilde tetkik edilecektir.

Buhran zamanlarında onların maddî verimlilikleri de azalmaz. İşte bütün bu müşahedeler, klâsik tahlillerin doğruluğunu şüpheye düşürecek ilk birer basamaktır.

Nominal ücretlerin değişiklikleriyle reel ücretlerin değişiklikleri arasında mevcut münasebetleri gösteren bir istatistik araştırmasının neticelerini görmek faydalı olurdu. Yalnız bir nev'i sanayi sahasında vukua gelen bir değişiklik halinde reel ücretlerin, nominal ücretler istikametinde değişmesi ihtimali vardır. Fakat ücretlerin umumî seviyesinin değişmesi halinde, nominal ücretlerin değişmesini takiben reel ücretlerin değişmesi, kanaatımıza göre, normal şekilde aynı istikamette olması bir tarafa, hemen her zaman aksi istikamette vaki olur. Diğer bir deyişle, nominal ücretlerin artması halinde, reel ücretlerin azaldığı ve nominal ücretlerin azalması halinde reel ücretlerin arttığı müşahade edilebilir. Çünkü, kısa devrede (short period) nominal ücretlerin düşmesi ve reel ücretlerin artması, her biri ayrı ayrı sebeplerden dolayı, iş gücünün azalmasının bir neticesidir; iş gücü azaldığı zaman işçiler, ücretlerin de azalmasına rıza gösterirler; buna mukabil aynı şartlar içinde reel ücretler ister istemez artar. Zira, sermaye malları sabit kalmışsa, işgücünün marjinal verimliliği, istihsalin azalması nisbetinde çoğalır.

Gerçekten, eğer mevcut reel ücretin, kullanılmakta olan işgücünden daha fazlasının artık hiç bir şekilde arz edilmeyeceği asgarî bir miktara tekabül ettiği doğru ise, o zaman, arızî işsizlik hariç hiç bir gayri iradî işsizliğin bulunmaması icabeder. Fakat bunun daima böyle olacağını tasavvur etmek abes olur. Çünkü, işçilerin kullandığı istihlâk eşyası fiyatlarının yükselmesi ve dolayısıyla reel ücretlerin düşmesi halinde dahi, kullanılmakta olan işgücünden daha fazlasının, mevcut nominal ücret için umumiyetle arzedildiği görülür. Bunun doğruluğu kabul edilince, o zaman, mevcut nominal ücretin işçi istihlâk mallarıyla ifade edilen karşılığı, işgücünün marjinal zahmetinin tam bir ölçüsü olamaz ve dolayısıyla ikinci klâsik faraziye de hüküm ifade etmez.

Fakat bu hususta daha kuvvetli bir itiraz vardır; ikinci faraziye, reel ücretlerin müteşebbislerle işçiler arasında yapılan ücret mukavelelerinden meydana geldiği düşüncesinden hareket etmektedir. Şüphesiz, hakikatte mukavelelerin para vahidi üzerinden yapıldığı ve hatta işçilerin kabul edebilecekleri ücretlerin tesbit edilmemiş muadil nominal ücretlerden pek te ayrı olmadığını kabul etmek lâzımdır. Bununla beraber reel ücreti, bu şekilde tesbit edilmiş olan nominal ücret tayin edecektir. Şu halde, klâsik nazariyeye göre, işçiler nominal ücretlerin indirilmesini kabul etmek suretiyle reel ücretlerini her zaman azaltmak imkânına maliktirler. Reel ücretin işgücü marjinal zahmetine eşit olmağa meylettiğini beyan eden faraziye, hiç şüphe yoktur ki, reel ücreti, (bu ücret için arzedilen işgücünü olmasa dahi), bizzat işçilerin tesbit etmek mevkiinde olmalarını tazammun eder.

Hülâsa, klâsik nazariyenin iddiasına göre, **nominal ücreti tesbit etmek üzere müteşebbislerle işçiler arasında yapılan mukaveleler, reel ücreti de tayin eder;** o şekilde ki, iş verenler arasında serbest rekabet olması ve işçiler arasında bir anlaşma bulunmaması halinde işçiler, eğer isterlerse, kendi reel ücretlerini, iş verenlerin bu ücret için arz ettikleri iş miktarının marjinal zahmetine intibak ettirebilirler. Şu halde, bu doğru değilse, reel ücretle işgücü marjinal zahmetinin birbirine eşit olması temayülü için sebep kalmaz.

Şu noktayı hatırlamak lâzımdır ki, klâsiklerin vardıkları neticeler, işgücünün tamamına birden tatbik edilmek istenmektedir; yoksa basit bir halde, tek bir işçinin, arkadaşlarının reddettikleri düşük bir nominal ücretle iş bulabileceğini ifade etmezler. Bu neticeler aynı zamanda gerek açık bir sisteme gerekse kapalı bir sisteme tatbik edilirler. Bundan başka, bunlar ne açık bir sisteme mahsus vasıflara, ne de tek bir memlekette nominal ücretlerin azalması neticesinde, bu memleketin dış ticareti üzerinde yapacağı tesirlere bağlıdır; ve şüphesiz, bütün bu hususlar bu münakaşaların dışında kalmaktadır. Aynı neticeler, para hacmine nisbetle ücretlerde vukua gelecek bir azalmanın banka sistemi ve kredi durumu üzerinde yapacağı endirekt tesirlere de (ki bunları 19 uncu bölümde tafsilâtle tetkik edeceğiz) dayanmamaktadırlar. Onlar şu fikre istinat etmektedir ki, kapalı bir sistemde nominal ücretlerin umumî seviyesinde meydana gelen bir azalma, hiç olmazsa kısa devrede ve talî hususlar göz önünde bulundurulmak suretiyle her zaman aynı nisbette olmasa dahi reel ücretlerin, bir azalışını tevhit eder.

Halbuki, reel ücretler umumî seviyesinin, işverenlerle işçiler arasında yapılan nominal ücret mukavelelerine bağlı olduğu iddiası hiçte doğru değildir. Gerçekten, bu iddianın doğru veya yanlış olduğu hususunda bu kadar az gayret sarfedilmiş olması hayret vermektedir; çünkü o, klâsik nazariyenin genel prensipleriyle bağdaşmaktan uzaktır; zira bu son nazariye bize, fiyatların para ile ifade edilen ilk marjinal maliyetle tanzim edildiği ve bu ilk marjinal maliyetin (cost), esas itibarıyla, nominal ücretlerden meydana geldiğini öğretmişti. Nominal ücretler değiştiğine göre, klâsik mektebin, fiyatların da onlara hemen hemen eşit bir nisbette değişeceğini müdafaa etmesi beklenirdi; o şekilde ki, reel ücretler ve işsizlik seviyesi bilfiil sabit kalsın; ve bu durumdan, işgücü için meydana gelen mahdut kazanç veya zarar, değişiklikten müteessir olmayan diğer marjinal maliyet unsurlarının mütenazıran zarar veya kazancını mucip olsun (1). Fakat klâsik mektep, bu düşünce tarzından ayrılmışa benziyor; bunun sebebi kısmen, işgücünün kendi reel ücretini bizzat tayin ettiği hakkındaki kat'i

(1) 19'uncu bölümde de izah edeceğimiz gibi, nominal ücretlerin değişmesinden doğan neticelerin oldukça karışık olmasına rağmen, yukarıdaki muhakeme kanaatimize göre, büyük bir hakikat payı taşımaktadır.

kanaatları, kısmen de, şüphesiz, fiyatların para miktarına bağlı olduğu hususundaki hakim düşünceleridir; ve bir defa, işgücünün kendi reel ücretini bizzat kendisinin her zaman tayin etmek durumunda olduğu kazıyyesi kabul edilince, bu kanaatta ısrar edilmiştir; zira bu kazıyye, işgücünün tam çalışmaya, yani, muayyen bir reel ücretle kabili telif azamî çalışma miktarına tekabül eden reel ücreti daima tayin edebileceği hakkındaki diğer kazıyye ile karıştırılmıştır.

Hülâsa, klâsik nazariyenin ikinci faraziyesi, iki itirazı mucip olmaktadır: bunlardan birincisi, işgücünün fiilî davranışına taallûk eder. Nominal ücretler sabit kalmak üzere, fiyatların artmasından dolayı, reel ücretlerde husule gelen bir azalma, cari ücretle çalışmağa hazır olan işgücünü, fiyatların yükselmelerinden önce fiilen çalışan işgücü miktarından daha aşağıya kaideten düşürmez. Fiyatların artmasından böyle bir neticenin hasıl olacağını tasavvur etmek, cari ücretle çalışmaya hazır olmakla beraber henüz işsiz bulunan bütün işçilerin, hayat pahalılığının biraz artması halinde dahi, artık çalışmak istemeyeceklerini kabul etmek demektir. İşte, Prof. Pigou'nin işsizlik teorisi (2), öyle gözüküyor ki, bu garip faraziyyeye istinat etmektedir: ve ortodoks mektep taraftarlarının hepsi bu teoriyi benimsemiş bulunmaktadır.

Fakat daha ehemmiyetli olan ve müteakip bölümlerde genişçe tetkik edeceğimiz ikinci itiraz, reel ücretler umumî seviyesinin doğrudan ücret mukaveleleri hükümleriyle tayin edildiği cihetine taallûk etmektedir ki, biz bu faraziyyeyi redd ediyoruz. Klâsik mektep, reel ücretleri ücret mukavelelerinin tayin ettiği hususunda, tamamen keyfî bir faraziye kurmuştur. Zira, bütünü itibariyle işçilerin, nominal ücretler umumî seviyesine muadil olan işçi istihlâk eşyasına tekabül eden ücretler miktarını, cari çalışma hacminin marjinal zahmetine eşit kılmağa hiç bir imkân bulamamış olmaları kabildir. İşçilerin, müteşebbislerle yapılan para mukavelelerini değiştirmek suretiyle kendi reel ücretlerini muayyen bir miktara indirmek hususunda hiç bir çareye malik olmamaları mümkündür. İşte bizim iddiamız bu nokta etrafında toplanacaktır. Biz, reel ücretler umumî seviyesinin tayininde, esas itibariyle, başka âmillerin rol oynadığını göstermeğe çalışacağız. Başlıca gayelerimizden biri bu meseleyi çözmek olacaktır. İçinde yaşadığımız ekonomiyi tanzim ve idare eden kaidelerde nasıl büyük bir anlayışsızlık gösterildiğini belirteceğiz.

III

Her ne kadar nominal ücretler hususunda fertler ve fert grupları arasındaki rekabetin reel ücretler umumî seviyesini tayin ettiği çok def'a kabul edilirse de, hakikatta bu rekabet başka bir esasa dayanır. İşgücü seyyaliyetinin tam olmadığı ve ücretlerin muhtelif işlerde tam bir net fayda eşitliği temin edemediği ma-

---

(2) 19'uncu bölümün ek'ine bakınız.

İûm olduğuna göre, kendi nominal ücretlerinin diğer fertler veya fert guruplarınıninkine nisbette indirilmesine rıza gösteren bir fert veya fertler grubu, reel gelirlerinde nisbî bir azalmaya maruz kalacaktır; bu ise onların böyle bir azalmaya mukavemet göstermelerine kâfi bir sebep sayılır. Diğer taraftan, paranın satın alma gücünün azalması neticesinde bütün işçilere aynı derecede tesir eden bir reel gelir azalışına mukavemet göstermek imkânsızdır; ve bu şekilde tahakkuk eden reel ücret azalışları, tatbikatta, fevkalâde bir vûs'at almadıkça, umumiyetle mukavemet görmemektedir. Esasen, bazı hususî sanayide nominal ücretlerin azalmasına karşı gösterilen mukavemet, yekûn iş miktarının çoğalmasına karşı, reel ücretlerin her azalışının tevhit ettiği aynı bir mukavemet derecesinde, aşılmaz bir mani teşkil etmez.

Diğer bir deyişle, nominal ücretler üzerindeki mücadele bilhassa yekûn reel ücretin her iş birimine düşen ortalama miktarına değil, işçi gurupları arasındaki tevzi şekline tesir eder; ileride de göreçeğimiz üzere, bu ortalama miktar başka âmillere bağlıdır. Muayyen bir grup işçi arasındaki anlaşmalar, onların nisbî reel ücretlerinin korunmasını mümkün kılabilir. Reel ücretler genel seviyesi ise, ekonomik sistemin başka kuvvetlerine tâbidir.

Şu halde mes'ut bir hadisedir ki, işçiler, nominal ücretlerin azalmasına mukavemet göstermekle, farkına varmaksızın, ve tabii sevkle, klâsik iktisatçılara nazaran daha makûl iktisatçı olduklarını göstermektedirler; zira nominal ücretler asla veya hemen hemen hiç bir zaman genel bir mahiyet iktisap etmezler; hattâ bu ücretlerin reel karşılığı, mevcut çalışmanın marjinal zahmetinden yüksek olsa dahi keyfiyet aynıdır. Buna mukabil, işçiler nisbî nominal ücretleri sabit kalmak üzere, yekûn çalışma hacminin artmasından dolayı reel ücretlerde hasıl olan bir azalmaya (bu azalmanın reel ücretlerin mevcut çalışma hacminin marjinal zahmetinin altına düşmesini intaç edecek derecede fazla olması halî hariç) mukavemet göstermezler. Her sendika, pek az da olsa, nominal ücretlerde yapılacak bir indirmeye az veya çok mukavemet eder. Fakat hiçbir sendika, hayat pahalılığının her artışında grev yapmayı düşünmeyeceği için, klâsik mektebin kanaatinin aksine, bu teşekküllerin yekûn işgücü miktarının çoğalmasına her zaman mani oldukları söylenemez.

IV

Şimdi üçüncü nev'i işsizliği, yani kelimenin dar mânasında «gayri iradî» işsizliği tarif etmemiz icabeder. Klâsik mektep böyle bir işsizlik ihtimalini kabul etmemektedir.

Şüphesiz, bize göre, «gayri iradî» işsizlik, tamamen kullanılmayan bir çalışma kabiliyetinin sadece mevcudiyeti demek değildir. İnsan kabiliyetinin günde on saat çalışmağa müsait olduğu iddiasıyla, sekiz saatlık bir çalışmanın işsiz-

lik sayılacağı söylenemez. Muayyen bir reel kazancın altında çalıştığı kabul etmeyen bir işçi kütlesinin, çalışmaktan vazgeçmesini de «gayri iradî» işsizlik telâkki etmiyoruz. Bizim «gayri iradî» işsizlik tarifimizden, «arızî» işsizliği de hariç tutmak lâzımdır. Bu itibarla bizim tarifimiz şudur: **Nominal ücretlere nisbetle işçilerin kullandığı istihlâk eşyası fiyatlarının biraz yükselmesi halinde, gerek cari nominal ücret şartları dahilinde çalışmaya hazır yekûn işgücü arzı, gerekse aynı şartlara göre yapılan yekûn işgücü talebi, fillî çalışma miktarı seviyesinden fazla olursa, o zaman «gayri iradî» işsizler vardır.** Bundan sonraki bölümde (s; 20) aynı mânaya gelen ikinci bir tarif verilecektir.

Bu tariften şu netice çıkar ki, klâsiklerin ikinci faraziyelerinde tasavvur edilen, reel ücretlerin, işgücünün marjinal zahmetine eşit olması hali, reel mânasiyle tefsir edildiği zaman, «gayri iradî» işsizliğin bulunmamasına tekabül eder. İşte biz bu duruma «tam» çalışma (full employment) ismini vereceğiz; gerek «arızî» işsizlik gerekse «iradî» işsizlik, bu şekilde tarif edilen tam çalışma ile telif edilebilir. Bu hal, ileride de göreceğimiz gibi, esas mânasında tam çalışma halinde servetlerin tevzii nazariyesi olarak telâkki edilmesi lâzımgelen klâsik nazariyenin diğer vasıflarıyla bağdaşmaktadır. Klâsik faraziyelerin doğruluğu kabul edildiği müddetçe, yukarıdaki mânada bir «gayri iradî» işsizlik hasıl olmaz. Bu itibarla, arızî işsizlik ya bir işten diğer bir işe geçiş dolayısıyla husule gelen muvakkat iş gaybından, yahut çok ihtisaslaşmış kaynaklar talebinin fasılalı olmasından, yahut ta bir sendikanın «kapalı dükkân» yaparak, kendisine bağlı işçinin iş bulmasına mani olmağa çalışmasından doğar. İşte klâsik geleneğe bağlı müellifler, nazariyelerinin temelini teşkil eden hususî faraziyeyi ihmal ettikleri için, kendi bakımlarından tamamen makûl olan şu kaçınılmaz neticeye vardılar ki, arızî işsizlik mutlaka (kabul edilen istisnalar hariç) çalışmayan istihsal âmillerinin kendi marjinal verimliliklerine tekabül eden bir kazancı kabul etmemelerinden doğmaktadır. Her hangi bir klâsik iktisatçı, işçilerin kendi nominal ücretlerinde yapılacak bir indirmeyi reddetmelerini sempati ile karşılar ve işçileri böyle muvakkat mahiyetteki şartlara intibak ettirmeye mecbur bırakmanın makûl olmayacağını kabul edebilir; fakat tam ve ilmî esaslar, bu reddin, her şeye rağmen, muvazenesizliğin temeli olduğunu beyan etmeğe onu icbar eder.

Bununla beraber, klâsik teori yalnız tam çalışma haline intibak edebildiğine göre, onu «gayri iradî» işsizlik problemlerine tatbik etmeğe kalkışmak - böyle bir hal olduğuna göre - aldatıcı bir netice verir (ve bunu kim inkâr edebilir?). Klâsik nazariyeciler Euclide kaidelerinin cari olmadığı bir dünyada, görünüşe göre muvazi olan iki düz çizginin filiyatta bir birini sık sık kestiğini görünce, kendiliğinden vuku bulan bu münasebetsiz kesişmelerin tek izahı olarak kabahattı çizgilerin düz olmamasına atfedilen Euclide geometrisi âlimlerine benzemektedir. Hakikatta muvazilik mütearifesini terk etmekten ve onun yerine Euclide mü-

tearifesine dayanmayan bir geometri kurmaktan başka çare yoktur. Bugün ekonomi ilminde de böyle bir şeyin yapılması lâzımdır. Klâsik doktrin'in ikinci faraziyesini artık atmak ve kelimenin dar mânasında gayri iradî işsizliğe yer veren bir iktisadî sistem kurmak zarureti vardır.

V

Bizi klâsik sistemden ayıran nokta üzerinde ısrar etmekle beraber, onunla birleştığımız diğer mühim bir noktayı da belirtmemiz lâzımdır. Çünkü, biz de, şimdiye kadar olduğu gibi, birinci faraziyeyi klâsik nazariyenin koyduğu aynı hudutlar dahilinde muhafaza ediyoruz; ve bunun mânası üzerinde bir an durmakta fayda buluyoruz.

Bu faraziyenin mânası şudur ki, muayyen bir teşkilât, muayyen sermaye malları ve muayyen bir teknik dahilinde reel ücretler seviyesiyle istihsal hacmi (ve dolayısıyla çalışma) karşılıklı olarak birbirine bağlıdır. O şekilde ki, aynı bir zamanda reel ücretlerde azalma olmadıkça, çalışmada umumiyetle bir artış husule gelemez; ve klâsik ekonomistlerin (haklı olarak) yıkılmıyacağını beyan ettikleri bu ana vaktaya itiraz etmiyoruz. Muayyen bir teşkilât, sermaye malları (teçhizat veya tesisat) ve teknik dahilinde bir işgücü biriminin kazandığı her reel ücret (ve bilâkis) yalnız bir çalışma hacminin karşılığıdır. Bu itibarla eğer çalışma artarsa, umumî bir kaide olarak, işçilerin kullandığı istihlâk mallarıyla ifade edilen işgücü biriminin kazancı kısa devrede azalır ve kârlar artar (1). Bu, herkesin bildiği bir kaidenin sadece tersinden başka bir şey değildir; yani sermaye malları, ilh, in sabit kaldığı kısa bir devrede endüstri, normal olarak, azalan verimle çalışır; dolayısıyla işçilerin kullandığı istihlâk malları (ki bunlar reel gelirleri tayin ederler) istihsal eden sanayilerin marjinal verimleri, çalışmanın artması nisbetinde zarurî olarak azalır. Gerçekten, bu kaide doğru olduğu müddetçe, çalışmayı artırmaya matuf her tedbir, buna muvazi olarak, marjinal verim ve dolayısıyla bu verime göre ölçülen ücretler seviyesini ister istemez azaltacaktır.

Fakat klâsiklerin ikinci faraziyesini reddettiğimize göre, çalışmada vukua gelecek bir azalma, her ne kadar işçilerin zarureten daha fazla işçi istihlâk malları karşılığını almalarını icab ettirirse de, işçilerin mutlaka bu mallar karşılığın-

---

(1) Bunun muhakemesi şudur: n miktarda insan çalışmaktadır. Bunlardan n 'inci insan mahsüle günde bir ölçek ilâve etmektedir ve ücretin satın alma gücü günde bir ölçektir; fakat $n + 1$ 'inci insan mahsule günde ancak 0,9 ölçek katacaktır. Bu itibarla ücretlere nisbetle buğdayın fiyatı, günlük ücretin satın alma gücünün 0,9 ölçeğe inmesi derecesinde artmış olmadıkça, çalışma miktarı $n + 1$ insan adedine yükselemez. Şu halde yekûn ücretler, n ölçek miktarına nisbetle $9/10$ ($n + 1$) olacaktır. İşte bir ilâve insanın çalışması, evvelce çalışmakta olan insanlardan müteşebbislere bir gelir naklini mucip olacaktır.

dan daha fazla miktarda talepte bulunmalarını intaç etmez; ve işçilerin kendi nominal ücretlerinin indirilmesini kabul etmeleri de, işsizliğin azaltılması için zarurî bir hal çaresi değildir. Bütün bunlara rağmen, şimdiden yolunu açmağa çalıştığımız, çalışma bakımından ücretler nazariyesi, XIX'uncu bölüm ve ek'ine gelmeden tamamen anlaşılabilir.

VI

Say ve Ricardo'danberi klâsik iktisatçılar her arzın kendi talebini yarattığını ileri sürdüler; ehemmiyetli olan fakat sarih olarak tayin edilmeyen bu düşünceye göre, istihsal masraflarının (cost) hepsi, zarurî olarak tamamen, doğrudan doğruya veya vasıtalı bir şekilde, istihsal eşyasının satın alınması için sarfedilir.

Bu doktrin J. S. Mill'in **Principles of Political Economy** adlı kitabında açık olarak şu şekilde izah edilmiştir:

«Malların tediye vasıtaları bizatihi malların kendileridir. Bir kimsenin, diğer birinin istihsalini ödemek için malik olduğu vasıtalar, bizzat kendisinin elindeki istihallerdir. Bütün satıcılar, zaruri olarak ve kelimenin aslı mânasında alıcıdır. Memleketin istihsal iktidarını birdenbire iki misline çıkarmak mümkün olsaydı, bütün pazarlardaki mal arzı da iki misline çıkardı; fakat aynı zamanda satın alma gücü de iki misli olurdu. Herkes gerek kendi arzını gerekse talebini iki misline çıkarırdı; yani herkes iki misli mal satın alacak durumda olurdu. Zira karşılığında iki misli mal arz edebilirdi (1).

Aynı doktrinin tabii bir neticesi olarak farz edildi ki, istihlâk etmemek hususunda yapılan her ferdî hareket, artık istihlâk arzı olmaktan çıkmış, hizmet ve malların aynı miktarda yatırım olarak sermaye malları istihsaline intikalini intaç eder; Marshall'ın **Pure Theory of Domestic Values** (1) adlı kitabından alınan aşağıdaki parça bu ananevi' görüşü belirtmektedir:

«Bir insanın bütün geliri, mal ve hizmet satın almak için tamamen sarfedilir. Gerçi bir insanın, gelirinin bir kısmını sarfettiği ve bakiyyeyi tasarruf ettiği umumiyetle söylenir. Fakat herkesin bildiği iktisadî bir hakikat vardır ki, buna göre bir insan tasarruf ettiği gelir kısmıyla olduğu kadar masraf denilen kısmıyla da mal ve hizmet satın alır. Bir kimse satın aldığı mal ve hizmetleri ihtiyaçlarını hemen tatmin etmek için kullanmak istediği zaman, o sarf ediyor denir. Satın aldığı mal ve hizmetleri, ileride ihtiyaçlarını tatmin etmek için kullanacağı vasıtaları elde edeceğini ümit ettiği mallara tahsis ettiği zaman, o tasarruf ediyor denir».

(1) **Principles of Political Economy**; Kitap III, Bölüm XIV, par. 2.

(1) s. 34.

Marshall'ın son eserlerinde (2) veya Edgeworth ve profesör Pigou'da buna benzer pasajların kolaylıkla bulunamayacağı doğrudur. Bugün bu doktrin böyle amiyane bir şekilde beyan edilmemektedir. Buna rağmen onsuz çökebileceği için, o yine klâsik nazariyenin temelini teşkil etmektedir. Mill'in doktrini kabulde tereddüt gösteren zamanımız iktisatçıları, bu doktrinden doğması icabeden neticeleri tereddütsüz kabul etmektedirler. Meselâ profesör Pigou'nun hemen bütün eserlerinde şu kanaat vardır ki, paranın mevcudiyeti, arzî tesirleri dışında, büyük bir tesir yapmaz ve parayı ikinci bir safhada nazara almak üzere bütün istihsal ve emek nazariyesini (Mill'in yaptığı gibi) aynı mübadele temelleri üzerine kurmak mümkündür; işte bu doktrin, klâsik geleneğin modern şeklidir. Bugünkü düşüncede, paranın şu veya bu şekilde nasıl olsa sarfedileceği mefhumu tamamen hakimdir (3). Gerçi harp sonrası iktisatçıları, bu görüşü müdafaa da nadiren **ahenkli olarak** birbirlerine uymuşlardır; zira onların görüşleri bugün, zıt temayülün ve kendi eski kanaatlarına açık bir şekilde aykırı düşen tatbikatın tesiri altında kalmıştır (1). Fakat bu iktisatçılar, durumdan kâfi derecede geniş neticeler çıkarmamışlar ve kendi temel nazariyelerini değiştirmemişlerdir.

İlk önce, bu neticelerin, içinde filen yaşadığımız ekonomi şekline tatbik edilmiş olması, insanların istihsal faaliyetlerinin bir neticesi olarak istihlâk veya tasarruf ettikleri gelirin, münhasıran ve filen onların bu faaliyetlerinin **spesifik** istihallerini teşkil ettiği bir nevi mübadelesiz Robinson Crouse ekonomisiyle yapılan yanlış mukayeseden meydana gelmiştir. Fakat, bundan başka, bütün olarak istihsal değerlerinin, talepten doğan satış geliriyle daima karşılandığı hükmü çok makûl görünmüşse de, bunun sebebi bu hükmün ona benzeyen ve hiç şüphesiz doğru olan diğer bir hükümden (kaziye), yani bir cemiyette istihsal faaliye-

---

(2) J. A. Hobson, Physiology of Industry isimli kitabında (s. 102) Mill'in yukarıdaki parçasını zikrettikten sonra diyor ki, Marshall, Economics of Industry kitabını yazdığı sırada, bu parçayı aşağıdaki şekilde tefsir ediyordu, s. 154: «Fakat insanlar, satın alma gücüne malik oldukları halde, bu gücü kullanmamağı tercih etmeleri de mümkündür». «Ancak Hobson devam ediyor- o bu hadisenin büyük ehemmiyetini anlayamıyor ve neticelerini buhran zamanlarına inhisar ettirmişe benziyor». Kanaatımıza göre, Marshall'ın müteakip eserleri karşısında bu tefsir kıymetini muhafaza etmektedir.

(3) Bu hususta Alfred and Mary Marshall, Economics of Industry, s. 17'ye bakalım. «Endüstri için elbiselerin, çabucak eskijen kumaşlardan yapılmasında büyük bir fayda vardır. Zira eğer halk, parasını yeni elbiseler satın almak üzere sarf etmezse, onu yine işçilere iş sağlayan başka bir şekilde sarfedecektir». Okuyucu, Marshall'ın yine ilk senelerine ait pasajlarını zikrettiğimizi gözden kaçırmamıştır. Principles'in Marshall', şüpheye düştüğü için daha çok ihtiyatlı ve kaçamaklı hareket etti. Fakat eski fikirler ne terk edildi, ne de kendi nazariyesinin temel faraziyelerinden ihraç edildi.

(1) Bu bakımdan Prof. Robbins'ı takdir etmek lazımdır; kendi tatbikat tavsiyeleriyle nazariyesi aynı bir sistem dahilinde olduğu için, hemen hemen yalnız o, mütecanis bir fikri müdafaa edegelmektedir.

tine iştirak eden bütün âmillerin elde ettikleri yekûn gelir miktarının, zarureten, istihsal kıymetine tamamen eşit bir kıymeti haiz olduğu hususundaki hükümden kolaylıkla tefrik edilememesidir.

Bunun gibi bir ferdin, başkasından açıkça bir şey almaksızın zenginleşmesini mucip olan bir muamelenin, bütün cemiyeti de zenginleştirmiş olacağını düşünmek tabii bir haldir; o şekilde ki (Marshall'ın bir az evvel işaret ettiğimiz pasajında olduğu gibi) bir ferdî tasarruf muamelesi, ister istemez, bir yatırım muamelesine müncer olur. Zira, burada dahi şüphe götürmez ki, fertlerin servetlerinin net artış toplamı, cemiyet servetinin net artış toplamına tamamen eşittir.

Bu şekilde muhakeme yürütenler, birbirinden esas itibariyle ayrı olan iki faaliyeti, görüş hatasından dolayı, tek bir faaliyet gibi görüp yanıltılmış olanlardır. Onlar hataya düşerek zan ediyorlar ki, bugün bir istihlâkten çekinme kararıyla, ilerideki bir istihlâki karşılama kararları arasında, bunları birbirine bağlayan bir bağ vardır; halbuki ikinci kararları tayin eden sebepler ile, birincileri tayin eden sebepler arasında her hangi basit bir bağlantı dahi yoktur.

Şu halde istihsal yekûn talep fiyatının, onun yekûn arz fiyatına eşit olduğu faraziyesi, klâsik nazariyenin «muvaziler mütearifesi» olarak nazara alınmak lâzımdır. Bu faraziye kabul edilince, bütün bakiyye, birer netice olarak onu takip eder: hususî tasarrufla millî tasarrufun sosyal faydaları, faiz haddi hakkında an'anevî durum, klâsik işsizlik teorisi, para hakkında miktar nazariyesi, dış ticaret bakımından «bırakınız yapsınlar»ın kayıtsız faydaları ve ele alacağımız daha bir çok şeyler.

VII

Klâsik teoriyi, bu bölümün muhtelif yerlerinde, sırasıyla aşağıdaki faraziyelere istinat ettirdik:

- 1 — Reel ücret, mevcut işgücünün marjinal zahmetine eşittir,
- 2 — Kelimenin dar mânasında gayri iradî işsizlik diye bir şey yoktur,
- 3 — Her arz kendi talebini yaratır; şu mânada ki, istihsal ve emeğin her seviyesinde yekûn talep fiyatı, yekûn arz fiyatına eşittir.

Bununla beraber bu üç faraziye esasında aynı şeyi ifade ederler. O şekilde ki herbiri diğer ikisinin bir neticesi olduğu için, onların üçü de ya hep birlikte tutunur veya hep birlikte çökerler.

B Ö L Ü M   I I I

EFEKTİF TALEP PRENSİBİ

I

İleride kat'î şekilde tarifleri yapılacak olan bazı terimleri şimdiden görmemiz lâzımdır. Muayyen bir teknik, kaynaklar ve masraflar (costs) durumunda bir müteşebbisin muayyen bir işiği çalıştırması, onu iki nev'i masraf karşısında bırakır: birincisi, istihsal âmillerine (diğer müteşebbisler hariç), bunların carî hizmetleri karşılığı ödediği paralardır; biz bunlara, bahis konusu çalışmanın faktör maliyeti (factor cost) diyeceğiz; ve ikincisi, müteşebbisin kendi sermaye mallarını boş bırakmayarak çalıştırmışından dolayı yaptığı fedakârlıkla birlikte diğer müteşebbislere, bunlardan satın aldığı şeyler karşılığı ödediği paralardır; buna da bahis konusu çalışmanın kullanma maliyeti (user cost) ismini vereceğiz (1). Çalışmadan meydana gelen istihsal kıymetinin, onun faktör maliyeti için ödenen paralarla birlikte kullanma maliyetinden olan fazlası kâr veya bizim vereceğimiz isimle, müteşebbisin gelirdir. Müteşebbis bakımından faktör maliyeti olan şey, şüphesiz, istihsal faktörlerinin kendi bakımlarından gelir olan şeydir. Keza, faktör maliyetiyle birlikte müteşebbisin kârına, müteşebbisin temin ettiği istihdamdan doğan toplam gelir (total income) diyeceğiz. Bu şekilde tarif edilen müteşebbis kârı, şüphesiz, arz edeceği istihdam hacmini tayin ettiği zaman, onun en yüksek seviyeye çıkarmağa çalıştığı miktardır. Müteşebbisin görüş zaviyesinden bakdığımız zaman, muayyen bir istihdam hacminden doğan toplam gelire (yani faktör maliyeti, artı kâr) o istihdamın hasılasıdır (proceeds) demek bazan uygun düşer. Diğer taraftan, muayyen bir istihdam hacminden elde edilen istihsalın toplam arz fiyatı (2) müteşebbisleri böyle bir istihdam miktarını arz etmeğe ancak kâfi gelecek hasıla tahminidir (3).

---

(1) Kullanma maliyetinin kat'î bir tarifi VI'ncı bölümde verilecektir.

(2) Umumî mânasında, bir istihsal biriminin arz fiyatı terimiyle karıştırılmamak lâzımdır (Aşağıya bakınız).

(3) Okuyucunun müşahede edeceği üzere, biz kullanma maliyetini gerek hasıladan gerekse muayyen bir istihsal hacminin toplam arz fiyatından hariç tutuyoruz. Bu itibarla bu iki terim, kullanma maliyeti bakımından net olarak kabul edilmek lâzımdır. Buna mukabil alıcıların ödedikleri yekûn paralar kullanma maliyeti bakımından gayri safidir. Bu şekilde hareket edilmesinin sebepleri VI'nci bölümde gösterilecektir. Mühim olan nokta, kullanma maliyeti bakımından net olan yekûn hasıla ve yekûn arz fiyatının tek bir mânada ve tam bir vuzuhla tarif edilebilmeleridir. Halbuki kullanma maliyeti şüphesiz, bir taraftan sanayinin tamamlanma derecesinin ve diğer taraftan müteşebbislerin aralarındaki satın almaların bir fonksiyonu olduğu için, kullanma maliyeti dahil alıcıların ödedikleri yekûn paraların bu âmillerden müstakil olarak tarifi yapılamaz. Kelimenin umumî mânasında bir ferdî müstahsilin arz fiyatının tarifinde de buna benzer bir müşkülâtle karşılaşılır; ve bir bütün halinde istihsalın yekûn arz fiyatı hususunda iki misli ciddi zorluklar ortaya çıkarkı,

Bundan şu netice çıkar ki, muayyen bir teknik, muayyen kaynaklar ve istihdam birimi başına muayyen faktör maliyeti olması halinde, gerek ayrı ayrı ferdi teşebbüs ve sanayicilerde gerekse bunların hepsinde istihdam hacmı, müteşebbislerin istihsal hacminden elde edeceklerini ümit ettikleri hasıla miktarına tâbidir (1). Zira müteşebbisler, istihdam hacmini, hasılanın faktör maliyetine nazaran azamî bir fazlalık vereceğini tahmin ettikleri seviyede tesbit etmeğe çalışırlar.

N işçinin istihdamına tekabül eden bir istihsal hacminin yekûn arz fiyatına Z dersek, Z ile N arasındaki münasebet $Z = \varrho N$ olur; buna **yekûn arz fonksiyonu** (veya eğrisi) (2) diyebiliriz. Aynı şekilde müteşebbisler, N işçinin istihdamından D miktarında hasıla elde edeceklerini tahmin ederlerse, D ve N arasındaki münasebet $D = f(N)$ şeklinde gösterilebilir; buna da **yekûn talep fonksiyonu** (veya eğrisi) diyebiliriz.

Şimdi, eğer muayyen bir N kıymetinden beklenen hasıla, yekûn arz fiyatından fazla olursa, yani eğer D, Z den fazla olursa, istihdam miktarını N'in üstüne çıkarmak hususunda müteşebbisler için bir teşvik meydana gelecek ve onlar, icabederse, bu teşvik dolayısıyla istihsal faktörleri için aralarında rekabet yaparak, N kıymetinin Z ile D'nin eşit olmasına kadar masraflarını artıracaktırlar. Şu halde istihdam hacmı, yekûn talep fonksiyonu ile yekûn arz fonksiyonunun birbirini kestiği noktada bulunur; çünkü ancak bu noktada müteşebbislerin kâr tahminleri en yüksek haddine erişir. Biz yekûn talep fonksiyonunun yekûn arz fonksiyonu tarafından kesilen noktadaki bu D kıymetine efektif talep (Effective demand) diyoruz. İşte bu, izah etmek istediğimiz çalışma genel teorisinin esasını teşkil eder; müteakip bölümler, geniş ölçüde bu iki fonksiyonun bağlı olduğu muhtelif faktörlerin incelenmesine ayrılacaktır.

bunların tetkikinden çok def'a kaçınılmıştır. Eğer bu terim, kullanma maliyeti bakımından gayri safi olarak ele alınırsa, o zaman, bu zorluklar ancak müteakiben istihlâk eşyası ve sermaye malları istihsal eden her iki grup teşebbüslerin tamamlanma derecesi mevzuunda hususî faraziyeler kabul etmek suretiyle bertaraf edilebilir; bu nev'i faraziyeler de esasen müphem ve kaşık olup, vakalara uymazlar. Bilâkis eğer yekûn arz fiyatı yukarıdaki şekilde kullanma maliyeti bakımından net olarak tarif edilirse bu zorluklar ortadan kalkar. Okuyucu, bu meselenin daha etraflı tahlilini VI'ncı bölüm ve ekinde bulacaktır.

(1) Kendi istihsal seviyesine dair pratik bir karar vermek durumunda olan bir müteşebbis şüphesiz her istihsal miktarının satışından hasıl olacak muhtemel hasıla (proceeds) hakkında gayri kat'i bir tahmin değil, fakat az veya çok muhtemel ve kesin bir çok gayri muayyen tahminler yapar. Onun «hasıla» tahmininden bahsettiğimiz zaman, eğer bu tahmin kesin neticeler vermiş olsaydı, nasıl, karar zamanında, onun bu tahminine fiilen esas olan müphem ve farklı ihtimaller kendisine bunu telkin etmiş olacak idiyse, biz hasıla tahmininden, aynı mahiyetteki tarz ve hareketi anlıyoruz.

(2) 20'inci bölümde, yukarıdaki ile yakından ilgili bir fonksiyona, çalışma fonksiyonu ismi verilecektir.

Halbuki «Arz'ın kendi talebini yarattığını» kesin bir şekilde belirten ve halen bütün ortodoks ekonomik nazariyenin temelini teşkil eden klâsik doktrin, bu iki fonksiyon arasındaki münasebet hakkında hususî bir faraziyeyi tazammun etmektedir. Zira «Arz, kendi talebini yaratır» kaziyyesi, N'in bütün kıymetleri için, yani bütün istihsal ve istihdam hacımları bakımından $f(N)$ 'in $\varnothing N$ 'e eşit olmasını ifade eder; ve N'in artışına tâbi olarak $Z (= \varnothing N)$ artması halinde $D (= f(N))$ nin de Z nisbetinde mutlaka artmasını icabettirir. Diğer bir deyişle, klâsik nazariyeye göre, yekûn talep fiyatı (veya proceeds, yani hasıla) yekûn arz miktarına her zaman intibak eder; o şekildeki, efektif talep tek bir denklik kıymetine malik olmaktan ziyade, hepsi de ayrı ayrı kabul edilebilen bir çok kıymetler serisidir; ve işgücü marjinal zahmetinin daha yüksek bir hudut tesbit etmesi hali hariç, çalışma hacmı gayri muayyendir.

Eğer bu doğru olsaydı, o zaman müteşebbisler arasındaki rekabet, yekûn istihsal arzının artık elâstikiyetini kaybettiği noktaya, yani efektif talep kıymetinde hasil olacak bir artışın, istihsalin artışını artık mucip olmayacağı noktaya kadar çalışmada devamlı bir genişlemeği intaç etmesi lâzımgelirdi. Aşikârdır ki, böyle bir durum tam çalışma halinin aynıdır. Biz, yukarıdaki bölümde, tam çalışmanın, işgücünün davranış tarzına dayanan bir tarifini verdik. Aynı mahiyette olan ve şimdi vasıl olduğumuz ikinci bir kriteriyum şudur: efektif talebin artması halinde hasil olan istihşallere nazaran yekûn istihdamın elâstikiyetini kaybetmiş olduğu durumda tam çalışma vardır. Bu itibarla yekûn olarak nazara alınan bütün istihsal bakımından, yekûn istihşal talep fiyatının kendi yekûn arz fiyatına eşit olmasını icabettiren Say Kanunu, tam çalışmanın teşekkülüne hiç bir engel bulunmadığı kaziyyesine muadildir. Fakat yekûn talep ile yekûn arz fonksiyonlarını birbirine bağlayan hakikî kanun bu olmadığına göre, iktisat teorisinin hayatî önemde bir bölümünü yazmak lâzımgelir; ve bu yapılmadıkça, yekûn istihdam hacmı mevzuunda açılacak her münakaşa boştur.

II

Tamamen anlaşılması mümkün olmasa dahi, ilerdeki bölümlerde açıklanacak olan çalışma teorisinin kısa bir özetini şimdiden yapmakta her halde fayda vardır. Kabul edilen terimler, aşağıda yerine göre daha kesin şekilde tarif edilecektir. Biz, bu özetle, nominal ücretle diğer faktör maliyetlerin istihdam edilmekte olan her işgücü birimi başına sabit kaldığını farz edeceğiz. İleride bertaraf edeceğimiz bu basitleştirme şekli, sırf izahatımızı kolaylaştırmak gayesiyle konulmuştur. Nominal ücretle diğer faktör maliyetleri değişikliğe maruz kalsın kalmasın, muhakememizin bünyesi tamamen aynıdır.

Nazariyenin anahatları aşağıdaki şekilde çizilebilir. Çalışma arttığı zaman, yekûn gelir de artar. Cemiyetin psikolojisi o şekildedir ki, yekûn reel gelir arttığı zaman, yekûn istihlâk te artar, fakat istihlâk artışı, gelir artışı kadar olmaz.

Bu itibarla, artan çalışmanın hepsi, istihlâk eşyasının fazla talebine tahsis edilirse, müteşebbisler zararla karşılaşır. Bunun içindir ki, muayyen bir çalışma miktarını devam ettirmek üzere, cemiyetin bu aynı çalışma miktarı seviyesinde istihlâk için tercih ettiği yekûn istihsal fazlasının massedilmesi için, bu fazla kadar yatırımlar yapılması icabeder. Çünkü, bu miktarda yatırım yapılmadığı takdirde müteşebbislerin gelirleri, gerekli muayyen çalışma miktarını arz etmeleri hususunda kendilerini tatmin edecek miktardan az olacaktır. Netice olarak, cemiyetin istihlâk meyli (Propensity to Consume) ismini vereceğimiz unsurun bilinmesi halinde, çalışmanın muvazene seviyesini, yani bütün müteşebbislerin çalışmayı artırmak veya azaltmakta bir teşvik görmedikleri seviyeyi, carî yatırımlar tayin eder. Bu carî yatırımlar miktarı da «yatırım teşviki» ne (inducement to invest) bağlıdır; ve yatırım teşviki, ileride görüleceği üzere, «sermayenin marjinal verim nisbeti» (marginal efficiency of capital) eğrisi ile değişik vadeli ve riskli istikrazların faiz hadleri arasındaki münasebetlere bağlıdır.

Şu halde istihlâk meyli ve yeni yatırımlar miktarı malûm olduğu takdirde, muvazene ile telif edilebilen yalnız bir çalışma seviyesi mevcut olacaktır; çünkü diğer herhangi bir çalışma seviyesi, bütünü ile nazara alınan istihsalin yekûn arz fiyatıyla yekûn talep fiyatı arasında eşitsizlik yaratacaktır. Bu seviye tam çalışmadan (veya tam istihdam) (full employment) daha yüksek olamaz; diğer bir deyişle, reel gelir çalışma marjinal zahmetinden az olamaz. Fakat bunun tam çalışmaya eşit olduğunu düşünmek için umumiyetle bir sebep yoktur.

Yalnız hususi bir halde efektif talep tam çalışmaya intibak eder; ve bu halin gerçekleşmesi için karşılıklı olarak istihlâk meyli ile yatırım teşviki arasında hususî bir münasebetin bulunması lâzımdır. Klâsik nazariyenin faraziyelerine tekabül eden bu hususî münasebet, muayyen bir mânada, bir optimum münasebettir. Fakat bu, yalnız arizî olarak veya isteyerek carî yatırımın, tam çalışma halinde olan bir cemiyetin istihlâk için sarfetmek isteyeceği miktar üstünde, tam çalışmadan husule gelen istihsal yekûn arz fiyatının fazlasına tamamen eşit bir talep yaratması halinde mevcut olabilir.

Bu nazariye aşağıdaki faraziyeler halinde hülâsa edilebilir:

1 — Muayyen bir teknik, kaynaklar ve masraflar durumunda gelir (gerek nominal, gerek reel gelir) N işgücü miktarına tabidir.

2 — Bir cemiyetin geliri ile onun istihlâk için sarfetmesi beklenen ve D_1 ile göstereceğimiz miktar arasındaki münasebet, aynı cemiyetin istihlâk meyli ismini verdiğimiz psikolojik vasfına bağlıdır. Diğer bir deyişle istihlâk meylinin değişmesi hali müstesna, istihlâk, yekûn gelir miktarına yani N işgücü (çalışma) miktarına bağlıdır.

3 — Müteşebbislerin çalıştırmaya karar verdikleri N işçi adedi, iki miktarın (D) toplamına bağlıdır: D_1 cemiyetin istihlâk için sarfetmesi beklenen miktar ve D_2 cemiyetin yeni yatırıma tahsis etmesi beklenen miktar. D , evvelce efektif talep adını verdiğimiz şeydir.

4 — $D_1 + D_2 = D = \varnothing (N)$ olduğuna göre, ki burada $\varnothing$ yekûn arz fonksiyonudur, ve biraz evvel (2) numarada görüldüğü üzere D_1 , istihlâk meyline bağlı olup $x (N)$ şeklinde gösterilebilen bir N fonksiyonu olduğuna göre $\varnothing (N) - x (N) = D_2$ neticesi meydana gelir.

5 — Bu itibarla muvazene halinde çalışma miktarı a) yekûn arz fonksiyonu $\varnothing$ 'e b) istihlâk meyli x 'e ve c) yatırım miktarı D_2 ye bağlıdır. İşte çalışma genef teorisinin esası budur.

6 — Her N kıymeti, işçilerin kullandığı istihlâk eşyası istihsal eden sanayide, muayyen bir çalışma marjinal verimliliğine tekabül eder; ve reel ücreti tayin eden şey bu verimliliklerdir. Bu itibarla 5 nci faraziye şu şarta bağlıdır ki, N , reel ücreti çalışma marjinal zahmetine eşit kılan miktardan fazla olamaz. Bu demektir ki D nin bütün değışiklikleri, bizim, nominal ücretlerin müstakar kaldığı hakkındaki muvakkat faraziyemizle telif edilemez. Bunun için, nazariyemizin tam bir izahını yapmak gayesiyle, bu faraziyeyi bertaraf etmek zarureti vardır.

7 — N 'in bütün kıymetleri için $D = \varnothing (N)$ olduğunu kabul eden klâsik nazariyeye göre işgücü miktarı, N 'in en yüksek kıymeti dununda kalan diğer bütün kıymetleri için tarafsız bir muvazene (neutral equilibrium) halindedir; bu itibarla müteşebbisler arasındaki rekabet kuvvetlerinin, işgücü miktarını en yüksek seviyeye çıkarması beklenir. İşte klâsik teoriye göre yalnız bu noktada müstakar bir muvazene olabilir.

8 — Çalışma arttığı zaman D_1 de artar, fakat D nin artışı kadar değil; çünkü gelirimiz artınca, istihlâkimiz de artar, fakat aynı ölçüde değil. İşte bizim pratik problemimizin anahtarı bu psikolojik kanunda bulunmaktadır. Bundan şu netice çıkar ki, çalışma miktarı ne kadar fazla olursa, istihsale tekabül eden Z yekûn arz fiyatıyla, müstehliklerin sarfiyatı dolayısıyla müteşebbislerin elde edeceklerini ümid ettikleri D_1 miktarı arasındaki mesafe de okadar büyük olur. Bu itibarla istihlâk meyli değışmediği müddetçe D_2 yatırım masraflarının, Z ile D_1 arasında genişleyen mesafeyi kapatacak ölçüde artmasıyla, çalışma da artar. Şu halde eğer klâsik nazariyenin, çalışma arttığı zaman Z ile D_1 arasında büyüyen mesafeyi doldurmak üzere D_2 nin de, kifayet edecek derecede artmasını daima mümkün kılan muayyen bazı kuvvetlerin mevcut olduğu hakkındaki hususi faraziyeleri bertaraf edilirse- ekonomik sistem, N 'in, tam çalışmanın dununda olan bir seviyesinde, daha kesin bir ifadeyle N in yekûn talep fonksiyonu ile yekûn arz fonksiyonunun birleştiği noktadaki miktarı ile de muvazenede bulunabilir.

Bu itibarla muayyen bir reel ücret karşılığında çalışmaya hazır işgücü arzının çalışma seviyesi için bir azamî had (maximum) tesbit etmiş olması hali hariç, çalışma miktarını reel ücretle ifade edilen işgücü marjinal zahmeti tayin etmez. Zira çalışma miktarını istihlâk meyli ile yeni yatırımlar miktarı, birlikte tayin ederler; ve bu çalışma miktarıdır ki, yalnız başına muayyen bir reel ücret seviyesine tekabül eder; yoksa bunun ters şekli değil. Eğer istihlâk meyli ve yeni yatırımlar miktarı kifayetsiz bir efektif talebi mucip oluyorsa, böyle bir halde işgücünün fiilî seviyesi o zaman mevcut bulunan reel ücret için potansiyel işgücü arzından düşük olacaktır.

Bu tahlil bize, bolluk içinde darlık tezaadını izah etmektedir. Çünkü efektif talebin kifayetsizlik göstermesi hali, çalışmanın artışı, tam çalışmaya henüz varmadan önce durdurabilir ve çok defa durdurmaktadır. Efektif talebin kifayetsizliği, işgücünün marjinal verimliliğinin miktar itibariyle işgücü marjinal zahmetini aşmış olması halinde dahi, istihsal faaliyetini frenliyecektir.

Diğer taraftan cemiyet ne kadar zenginleşirse, fiilî istihsal ile potansiyel istihsal arasındaki fark da o kadar büyür; ve dolayısıyla iktisadî sistemin hataları da o derece açık ve menfi tesirli olur. Çünkü fakir bir cemiyet, kendi istihsalının en büyük bir kısmını sarfetmeğe temayül edeceği için, tam çalışmayı temin etmek üzere çok az yatırım yapması kifayet edecektir. Buna mukabil en zengin kimselerinin tasarruf meyilleri ile en fakir kimselerinin çalışma imkânlarını telif etmek için zengin bir cemiyetin daha fazla yatırım yapmak çarelerini araması lâzımdır. Eğer potansiyel kuvveti bakımından zengin olan bir cemiyette, bu potansiyel zenginliğine rağmen yatırım teşviki zayıfsa, efektif talep prensibinin tesiriyle o cemiyet kendi fiilî istihsalını - potansiyel zenginliğine rağmen istihsalının (gelirinin) istihlâkinden olan fazlası kendi zayıf yatırım teşvikine tekabül eden seviyeye düşecek derecede cemiyet fakirleşinceye kadar - azaltmak mecburiyetinde kalacaktır.

Daha kötüsü var. Zengin bir cemiyette marjinal istihlâk meyli (1) daha zayıf olduktan başka, birikmiş sermaye esasen pek fazla olduğu için, faiz haddinin oldukça sür'atli bir şekilde düşmesi hali hariç, yeniden yatırım yapmak imkânları daha az cazip olur. Bu hal bizi faiz haddi nazariyesine ve bu haddin neden otomatik olark müsait seviyeye düşmemesi sebeplerine sevk eder; bütün bunlar IV ncü kitabın mevzuunu teşkil edecektir.

İşte istihlâk meylinin tahlili, sermayenin marjinal verim nisbetinin tarifi ve faiz haddi nazariyesi, bugünkü bilgilerimizin, doldurulması zaruri olan üç esasî boşluğunu teşkil eder. Bu yapıldığı zaman fiat nazariyesi bizim genel teorimize yardımcı bir mevzu olarak gerçek mevkiini almış olacaktır. Esasen faiz haddi na-

(1) Aşağıda Xncü bölümde tarif edilmiştir.

zariyemizde, paranın mühim bir rol oynadığını göreceğiz; ve parayı diğer şeylerden ayıran hususiyetleri belirtmeğe çalışacağız.

III

Bir yüzyıldan fazla bir zamandanberi, ekonomi sahasında öğretilenlerin esasını teşkil eden Ricardo ekonomisinde, yekûn talep fonksiyonunun hiçbir zarar gelmeksizin, ihmal edilebileceği fikri temel bir kaidedir. Gerçi Malthus, efektif talebin kifayetsiz olamayacağı hakkındaki Ricardo tezine şiddetle hücum etmiştir; fakat bu gayretler boşa gitmiştir. Malthus, efektif talebin, hadiselerin umumî müşahedesine girilmiş olması hali müstesna, neden ve nasıl kifayetsiz veya fazla olabileceğini açıkça izah edemediği için, hücum ettiğinin yerine geçebilecek bir tez kuramadı; ve engizisyon İspanyaya ne derece mutlak şekilde hakim olmuşsa, Ricardo da İngiltereye o derece hakim oldu. Nazariyesi yalnız şehrin ticaret erbabı, devlet adamları ve üniversiteler çevresinde kabul edilmekle kalmadı; fakat bütün zıttıddialar kesildi. Diğer görüşler tamamen unutuldu ve artık münakaşa mevzuu olmaktan çıktı. Malthus'un şiddetle tenkit ettiği o büyük efektif talep meselesi, ekonomiye dair yazılarda gözükmez oldu. Klâsik nazariyeye en olgun şeklini veren Marshall, Edgeworth ve Prof. Pigou'nun bütün eserlerinde bu meseleden bir def'a bile bahsedildiğini göremezsiniz. O yalnız, perde altında ve kapalı olarak Karl Marx, Silvio Gesel ve Major Douglas'ın gizli dünyasında canlı kalabildi.

Ricardo'nun böyle tam ve kat'î bir zafer temin etmesi, biraz garip ve esrarlı bir şeydir. Bu ancak o doktrinin ihtiva ettiği bütün hususiyetlerin, içinde doğduğu muhite uygun düşmesiyle izah edilebilir. Bilgisiz ve basit halkın beklediği şeylerden tamamen başka neticelere vasıl olması da, kanaatımıza göre, bu doktrinin zihinlerdeki nüfuz ve itibarını artırdı. Hadiselere tatbik edilince haşin ve bazan nahoş neticeler tevlit etmesi, onun öğretimine bir fazilet verdi. Geniş ve ahenkli bir mantıkî bünyeye intibak edebilmesi, ona parlaklık kazandırdı. Bir çok sosyal adaletsizlikleri ve açık zulümleri, terakki yolunda kaçınılmaz birer vakıa olarak izah etmesi ve bunları değiştirmeye kalkışmanın, netice itibarıyla, iyilikten ziyade kötülüğü mucip olacağını söylemesi, onu devlet makamlarına tavsiyeye değer gösterdi. Ferdî kapitalistin serbest faaliyetlerini meşrû göstermesi, ona, devlet makamları arkasındaki hakim sosyal kuvvetin himayesini kazandırdı.

Fakat bu doktrin son zamanlara kadar ortodoks iktisatçıların hiç bir itirazına maruz kalmamış ise de, onun ilmî düşünceler karşısındaki açık aczi, muakkiplerinin prestijini, zaman geçtikçe çok düşürmüştür. Zira Malthus'den sonra meslekten yetişme iktisatçıları, kendi nazariyelerinin neticeleriyle hâdiseler arasındaki intibaksızlığa tamamen seyirci kalmışlardı. Buna mukabil halk bu intibaksızlığı

görmekte gecikmedi ve bunun içindir ki nazari neticelerin hâdiselere intibakı müşahedelerle teyit edilen ilim adamlarına karşı gösterdiği hürmeti, iktisatçılara aynı derecede göstermekten yavaş yavaş çekindi.

İktisatçıları kendi bahçelerini sürmek üzere muhitlerini terk ederek, her şeyin yalnız ve serbest kaldığı zaman en iyi şekilde cereyan edeceğini tedarik eden Candide'ler gibi telâkki edilen ananevî iktisat nazariyesinin meşhur nikbinliği, kanaatına göre, efektif talebin kifayetsizliğinin, iktisadî refah üzerinde meydana getirdiği engelleri göz önünde bulundurmamasının bir neticesidir. Şüphesiz, klâsik faraziyelere göre işleyen bir cemiyette, istihsal kaynaklarının en yüksek bir çalışma seviyesi için tabii bir temayül bulunması icabeder. Klâsik nazariye belki de, ekonomimizin uymasını istediğimiz şekli temsil etmektedir. Fakat bu ekonominin halen bu şekle uyduğunu farz etmek, bütün müşküllerimizin ortadan kalktığını kabul etmekle birdir.